

רסק

יש לשאול כמה שאלות למעשה:

- 1) מה הדין לדעת רש"י אם עבר ובירך בפה"ע או בפה"א על פרי שמרוסק לגמרי?
- 2) מה הברכה הנכונה על דברים שלמים שנאבדו צורתם, כגון פופקורן וכדו'?
- 3) מה הברכה הנכונה על דברים שהיו מרוסקים לגמרי ואח"כ עשו מהם כעין צורתם המקורית, כגון פרינגלס קורנפלקס כדורי פירה וכדו'?

גם יש לשאול שאילה יסודית מהו הבנת מחלוקתם של הרמב"ם והתה"ד?

יסוד הסוגיא

איתא בגמ' ברכות (דף ל"ח.) טרימא מהו? ומסיק הגמ' שם האי תמרי של תרומה מותר לעשות מהן טרימא, ואסור לעשות מהן שכו'. והלכתא תמרי ועבדינהו טרימא מברכין עלוייהו בורא פרי העץ, מאי טעמא במלתייהו קיימי כדמעיקרא.

רש"י (שם ד"ה טרימא מהו) ביאר שטרימא הוא כל דבר הכתוש קצת ואינו מרוסק. ודייק בדבריו התרומת הדשן (סי' כ"ט) שרק בכה"ג שאינו מרוסק קיי"ל שבמלתייהו קיימי ומברכים עליו הברכה הראויה, אבל אילו היה מרוסק לגמרי לא היו מברכים עליו הברכה הראויה אלא שהכל בלבד. והוסיף התה"ד שדבר שאורחייהו בהכי לכתוש ולשחוק חשיבין קיימי במלתייהו אע"פ שהוא מרוסק לגמרי.

מאיך, איתא ברמב"ם (הל' ברכות פרק ח' הל' ד') וז"ל תמרים שמעכן ביד והוציא גרעינין שלהן ועשאן כמו עיסה, מברך עליהן תחלה בפה"ע ולבסוף ברכה אחת מעין ג' עכ"ל. והבינו כמעט כל הפוסקים כוונתו שאפי' עשה מהם עיסה והם מרוסקים לגמרי, עדיין נשאר ברכתם בפה"ע כמו בתחילה.

ולא מצאתי כמעט שום ספר שאפי' התחיל להסביר ב' הדיעות ומה שביניהם, ולכאורה לא מצינו ידיו ורגליו בהבנת המחלוקת אם מרוסק לגמרי עדיין במלתייהו קיימי כדמעיקרא או לאו.

פת קטניות

יש עוד סוגיא שלכאורה קשור לסוגיא שלנו, ואלי הבנת סוגיא זו יעזור לנו בהבנת סוגיית טרימא.

הגמ' (שם דף ל"ז:) מסיק כל שאינו משבעת המינים ולא מין דגן כגון פת אורז ודוחן, רבן גמליאל אומר ברכה א' מעין שלש וחכמים אומרים ולא כלום כלומר בורא נפשות.

ופסק הרי"ף (דף כ"ו.) פת דוחן בתחילה מברך שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות.

וכתב שם רבינו יונה וז"ל והפת שעושין מקטניות כגון פת של פולין וכיוצא בו, נראה שאין מברכין עליו אלא שהכל. וא"ת ולמה לא יברך על הפת של קטניות ב"פ האדמה כמו שמברך על הקטניות? ונראה דהכא מפני מעלתו ירד דכיון שנשתנה ויצא מתורת פרי אין אנו יכולין לומר עליו בפה"א, על כן אנו מברכין עליו הברכה שכוללת הכל ואפי' הפת כדתנן ועל כולם אם אמר שהכל יצא. ואפשר לומר שמפני שדרך אכילתו והנאתו כל השנה היא כשהיא פרי ועכשיו יצא מתורת פרי ואין דרך הנאתו בכך לפיכך גרע מהברכה שלו, הלכך בפת של קטניות או בקמח שלהם שמבשלין אותו ועושין ממנו מאכל מברך תחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות, עכת"ד.

ונראה שאילתו הוא מאי שנה פת קטניות מטרימא ולמה לא אמרינן בפת קטניות שגם הוא במלתייהו קיימי כדמעיקרא, אבל אינו ברור אם שאילתו הוא לדעת הרמב"ם או לדעת התה"ד, שר' יונה השמיט לגמרי דין טרימא. ולכאורה נראה שלדעת הרמב"ם היא שאילה אלימה מאוד, אבל לדעת התה"ד לכאורה אינו מתחיל כלל שהרי הקטניות מרוסקים לגמרי, אלא שעדיין י"ל ששאל רק עבור התשובות.

וכתב ע"ז ב' תירוצים, הראשון הוא שיצא הקטניות מתורת פרי ולכן נאבד מהם ברכת בפה"א. ותירוצ' השני הוא שאין דרך אכילת הקטניות כפת ולכן ירד מברכתו. וב' התירוצים האלו צריכים ביאור.

ונראה מוכח מדבריו שיש ב' דרכים להבין מתי דבר מרוסק נחשב "במלתייהו קיימי כדמעיקרא" ומתי לא. הראשון תלוי במהותו של המוצר אם עדיין יש עליו "תורת פרי" או לא, כלומר האם אנחנו רואים אותו כ"פרי" או כחומר גלם ממוצא צמחי בעלמא. והשני תלוי יותר בדרך השתמשות הפרי, כלומר האם המוצר שלפנינו הוא דרך אכילת אותו פרי וא"כ הוא כמו פרי מבושל שדרך אכילתו הוא מבושל, או האם הוא משונה מדרך אכילת אותו הפרי ואז אינו נחשב כהמשך אכילתו אלא כדבר חדש.

ויש לפרט שנראה מדברי הגר"ז שלדרך הראשון אין פרי מאבד ברכתו עד שנתבטל ממנו תורת פרי, ולכן כל פרי שמברכים עליו שהכל ע"כ כבר אין לו שם פרי. וה"ה שכל שנאבד ממנו תורת פרי אין מברכים עליו הברכה הראויה, ולא מהני "דרך אכילתו" או שום דבר אחר שאחר שאינו פרי כלל. משא"כ לדרך השני לא נתבטל מן הפרי ברכתו כדמעיקרא עד שגם נתבטל ממנו תורת פרי וגם נשתנה באופן שאין דרך אכילתו בכך, אבל אם עדיין יש עליו תורת פרי, או אפי' נתבטל ממנו תורת פרי ע"י ריסוק אלא שדרך אכילתו בכך, נשאר ברכתו בפה"ע כדמעיקרא.

ועדיין יש לעיין אם כוונתו כדעת הרמב"ם או כדעת התה"ד. ונראה שיש ללמוד מדברי ר' יונה בכל אופן ואין הכרח כמי ס"ל לדינא, שלדעת הרמב"ם יש להבין החילוק שבין טרימא לבין פת קטניות גם משום שפת קטניות הוא יותר רחוק מתורת פרי של הקטניות וגם משום שאין דרכו בכך. וגם לדעת התה"ד י"ל שכל שמרוסק לגמרי נתבטל ממנו תורת פרי, וגם י"ל שהכל תלוי בדרך הנאתו כמש"כ התה"ד עצמו וכמו שביאר דבריו הגר"ז שם.

הדין בדיעבד

י"ל שיש נ"מ בין ב' הדרכים של ר' יונה לעניין הדין של מי שבירך את הברכה הראויה על פרי מרוסק לגמרי לדעת התה"ד שברכתו הנכונה היא שהכל.

הנה החיי אדם (כלל נ"א סי' י"ב) כתב שאפ' פירות מרוסקים שאבדו ברכתם, אם בירך עליהם הברכה הראויה יצא בדיעבד.

אבל משמעות דברי הרמ"א (או"ח סי' ר"ב סעי' ז') אינו כן, שהרי כתב הרמ"א שאם בירך בפה"ע על פוידל"א (שנעשה מפירות מרוסקים, ונחלקו הפוסקים לכאורה אם ברכתו בפה"ע או שהכל) יצא, ונתן בו טעם משום שנראה עיקר כדברי האומרים שכך הוא ברכתו לכתחילה. ומשמע מדבריו שאילו היה עיקר הדין כדברי האומרים שברכתו שהכל, שלא יצא אפי' בדיעבד. ואע"פ שבשו"ת מנחת שלמה (סי' צ"א אות ג') דחק לומר שהרמ"א מודה לדברי החיי אדם, ודאי לא משמע כן מלשונו.

וכן משמע מדברי הריטב"א בחידושיו (ברכות דף ל"ח). שכתב שתמרים שנתרסקו לגמרי עד שעברה צורתן לא מברכים עליהם לאו במילתייהו קיימי, ואין מברכין עליהם אלא שהכל. וזו בנין אב למשקין היוצאין מן הפירות חוץ מזיתים וענבים שאין דינן כמותן ואין מברכין עליהם אלא שהכל. וממה שהשווה פירות מרוסקים לגמרי למי פירות—שבהם לא יצא אפ' בדיעבד אם בירך הברכה הראויה—מוכח שס"ל שה"ה פירות מרוסקים לא יצא בדיעבד.

ועוד יש לעורר שמקורו של החיי אדם הוא מדברי המ"א (סי' ר"ו ס"ק א') שכתב וז"ל נ"ל דאותן הגדילים על האילן ומברך בפה"א משום שלא נגמר הפרי או שאינו עיקר הפרי, אם בירך בפה"ע יצא, עכ"ל. וביאר הפמ"ג שם שהמ"א כתב כן מן הסברא, שרק אם בירך בפה"ע על פרי האדמה לא יצא משום שמשקר בברכתו. ולא הזכיר המ"א כלל שדין זה—שכל מי שאינו משקר בברכתו יצא בדיעבד—שייך בנתרסק, אלא זהו חידושו של החיי אדם והוספה משלו.

ולכאורה מוכח מדברי המ"א שעדיין יש על הפירות האלו שלא נגמרו או שאינם עיקר הפרי שם ותורת פרי לכל התורה כולה, שהרי מברכים עליהם מיהא בפה"א. ומה שלא מברכים עליהם בפה"ע אינו משום שחסרים בתורת הפרי שלהם, אלא משום שנאבדו מהם מעלת הפרי שמחמתו תיקנו ברכת בפה"ע מאחר שאין דרך אכילתם בכך. אבל דבר שאין עליו תורת פרי כלל ושאין מברכים עליו אלא שהכל, יודה המ"א שאם בירך בפה"ע עליו שלא יצא אפ' בדיעבד.

אלא שלפ"ז לכאורה דברי החיי אדם תמוהים, שהרי כל מקורו של דין פירות שנתרסקו הוא מתרומה, דאיתא בגמ' מאחר שמותר לעשות טרימא מתמרים של תרומה ואסור לעשות ממנו שכר, גם ברכת

טרימא כברכת הפרי דבמלתייהו קיימי כדמעיקרא. ונמצא שלדעת התה"ד נתבטל מהם תורת פרי לגמרי והוי כשכר דלאו במלתייהו קיימי כדמעיקרא ולכן מברכים עליהם שהכל, וא"כ צ"ל שאינם כלל כפירות שלא נגמרו או שאינם עיקר הפרי שהזכיר המ"א, ואם בירך עליהם בפה"ע שלא יצא אפ' בדיעבד.

אבל באמת מקור דינו של בוסר הוא משביעית, ולדברי הגר"א ודעימיה מעונת המעשרות, וגם דבר שאינו עיקר פרי האילן נלמד מדין קפריסין של צלף לעניין ערלה. ומוכח שגם אלו אינם דינים מיוחדים במעלת הפרי לעניין הלכות ברכות אלא שפחות מכן אין עליו שם פרי כלל. נמצא דעת המ"א שאפ' דבר שנתבטל ממנו תורת פרי עדיין יצא בדיעבד אם בירך עליו בפה"ע, וא"כ צדקו דברי החיי אדם שה"ה נתרסקו לדעת תה"ד. אלא שצ"ע על דבריהם למה באמת יצא בדיעבד אם בירך בפה"ע על דבר שאינו פרי.

לכן נראה שיותר מדויק לומר שע"כ דעת החיי אדם אינו שריסוק לגמרי לדעת התה"ד מאבד שם ותורת הפרי ממנו, אלא שריסוק כזה מאבד ברכה הראויה משום שאין דרך הנאתו בכך. ובאמת גם בדעת המ"א י"ל שגם בשמיטה ותרומה יש דין "לאכלה" שחייבים לאכול פירות שמיטה ותרומה כדרך הנאתם. נמצא שגם המ"א לא למד דינו משום שנתבטל ממנו תורת פרי אלא משום שאינו דרך הנאתו בכך.

היוצא מדברינו הוא שלפי הצד בר' יונה שנאבד ממנו תורת פרי לכאורה צ"ל שאפ' בדיעבד אינו יוצא ע"י ברכת בפה"ע, ודעת המ"א והחיי אדם הוא כצד השני שבר' יונה שתלוי בדרך הנאתו.

ספק ברכות להקל נגד מרן

ואגב יש לציין שנראה שגם מה שנחלקו **הבן איש חי** (רב פעלים חלק ב' או"ח סי' כ"ח) ו**אור לצינון** (חלק ב' כלל י"ד סי' ב') עם **היביע אומר** (חלק ז' סי' כ"ט) האם יש לספרדים לברך בפה"ע על רסק כמש"כ מרן או לחשוש לדעת הרמ"א ולברך שהכל מחמת הכלל שאומרים ספק ברכות להקל נגד מרן, תלוי בנדון הנ"ל.

שהרי **האור לצינון** (חלק א' סי' י"ז וחלק ב' כלל י"ב סי' י"ד) כתב לעניין שינוי מקום לחלק בין חשש ברכה לבטלה לחשש ברכה שאינה צריכה, שרק במקום שיש חשש איסור דאורייתא של ברכה לבטלה אמרינן סב"ל להקל נגד מרן משא"כ בחשש ברכה שאינה צריכה. ולכאורה קשב שנראה שדברים אלו סותרים מש"כ בנד"ד לומר סב"ל נגד מרן אע"פ שאין כאן חשש ברכה לבטלה.

לכן נראה שמש"כ הכא שאמרינן סב"ל נגד מרן מוכח דלא ס"ל כדעת החיי אדם אלא שלדעת התה"ד אם בירך בפה"ע על פירות מרוסקים ברכתו לבטלה. משא"כ יביע אומר ציין להדיא לדברי החיי אדם כראיה להקל בנד"ד, מאחר שבכל אופן אין כאן חשש ברכה לבטלה כתב שיש לסמוך על דברי מרן לברך בפה"ע.

שוב דיברתי עם הרה"ג הרב **יעקב טופיק-אביעזרי שליט"א**, תלמיד מובהק של הרב"צ א"ש זצ"ל, ואמר לי שמש"כ לעיל אינו נכון בדעת האור לצינון, אלא לעולם ס"ל כדעת החיי אדם שמהני ברכת שהכל בדיעבד על פירות מרוסקים לגמרי אפ' לדעת התה"ד. ומש"כ בכלל י"ד לברך שהכל על פירות מרוסקים לאו משום שהמברך בפה"ע יש בו חשש איסור ברכה לבטלה, אלא משום שעדיף לברך ברכה הכוללת במקום ספק, שממ"נ יוצא בדיעבד בין בברכת שהכל ובין בברכת בפה"ע, אלא שברכת שהכל עדיף. ולעניין מש"כ בכלל י"ב ובחלק א', אמר שעיקר דעתו הוא שכל שיש בו איזה צורך כלשהו—כגון לחלק סעודת שבת עבור מאה ברכות—לא נחשב "אינה צריכה" כלל ואין בו שום איסור אפ' לכתחילה. הלכך התם לעניין שינוי מקום עדיף לברך ברכה אחרונה וראשונה כמו שפסק המחבר, משא"כ לעניין פירות מרוסקים עדיף לברך שהכל.

שהכל או בפה"א?

ונראה שיש עוד נ"מ בין ב' הדרכים של ר' יונה לעניין הברכה שמברכים על רסק לדעת התה"ד.

שאם אמרינן שרסק נתבטל ממנו תורת פרי ואינו פרי כלל אלא חומר גלם ממקור צמחי, סביר להניח שיורד ברכתו לשהכל כמש"כ כל הפוסקים. אבל אם ריסקו הוא משום שאין דרך הנאתו בכך, י"ל שלא

יגרע ברכתו מקפריסין של צלף ולא תרד ברכתו אלא דרגא א' לבפה"א כמש"כ הב"ח (או"ח סי' ר"ב) וז"ל אבל תמרים מרוסקין גוף הפרי הן לא הורדו מברכת בפה"ע אלא מעלה א'. וכו מוכח ממה שהביא הב"ח מקור לדבריו משלקות שירדו ברכתם ברכה א' משום דאישתני לגרעותא וה"ה תמרים שנתרסקו.

ובאמת לכאורה מוכח לומר שהב"ח ס"ל שפירות מרוסקים יורדים מברכתם הראויה משום שאין דרך אכילת בכך ולא משום שנאבדו מהם תורת פרי, שאילו נאבד מהם שם פרי לכאורה אין סברא בעולם לברך עליהם בפה"א ולא שהכל. אלא שדבריו צ"ע שגם דימה תמרים מרוסקים לייין תפוחים לדעת הגהות אשרי שברכתו בפה"א, והתם זעיא בעלמא וודאי נתבטל ממנו תורת פרי לגמרי ואעפ"כ י"א שמברכים עליו בפה"א.

אבל אע"פ שלכאורה מוכרח להיות שמי שסובר שמברכים בפה"א על רסק ס"ל טעמו משום שלא כדרך הנאתו ולא משום שנאבד ממנו תורת הפרי, נראה שאינו מוכח להיפך שאם טעמו משום שינוי מדרך אכילתו שע"כ ברכתו בפה"א. שהרי הגר"ז (סי' ר"ב ס"ק י"ז) כתב להדיא שטעמו של הסוברים שפירות מרוסקים ברכתם שהכל הוא משום שאין דרך הנאתו בכך, ואעפ"כ כתב שברכתם שהכל ודלא כהב"ח.

וכן נראה ממה שהסכימו הפוסקים לדברי המ"א והח"י אדם לעניין מי שבירך הברכה הראויה על פרי במקום שדינו לברך שהכל שיצא בדיעבד—וכ"כ לעיל שנראה טעמם משום שס"ל כדרך השני בר' יונה שהברכה תלוי בדרך אכילתו—ואעפ"כ הסכימו פה א' לברך לכתחילה שהכל ולא בפה"א.

הנראה לדינא

לעניין פופקורן ופתיית תירס מעוכים אבל לא נעשו מקמח תירס, את"ל שטעמא שפירות מרוסקים נאבדו מהם ברכתם הוא משום שאין דרך הנאתם בכך, יש מקום לומר שגם אלו אע"פ ששלמים הם אין דרך אכילתם בכך כמו שהביאו בשם גדולי הפוסקים (אלא שלפחות בפופקורן לכאורה ודאי כן הוא דרך אכילת סוג זה של תירס, וגם פתיית תירס אע"פ שאינם רוב אכילת התירס אבל דרך מיהא הוי). וגם זה אינו מוכרח, שלכאורה לא מצינו דבר שנחשב שאינו כדרך הנאתו ע"י שינוי צורתו בלבד, וכ"כ הגר"ז (שם) להדיא שגם אין דרך הנאתו בכך בעי שנאבד ממנו תורת פרי.

משא"כ אם הבנת פירות מרוסקים הוא שנאבדו מהם תורת פרי (כמו שמוכח מדברי הריטב"א שהשווה טרימא מרוסק לגמרי למי פירות שאינו חסרון בדרך אכילה אלא בשם ותורת פרי), הלא לכאורה מוכח שאין שינוי הצורה הוא הגורם איבוד תורת הפרי אלא הריסוק. נמצא שפרי מרוסק לגמרי נהפך מ"פרי" ל"רסק" או ל"חומר גלם ממקור צמחי", ואיבוד מראה ותואר הוא שיעור הריסוק הנדרשת לאבד ממנו תורת פרי, אבל לא הוי איבוד תואר לבדו הגורם לאיבוד ברכתו הראויה.

יש להדגיש שנמצא שינוי צורה הוא רק שיעור ברמת הריסוק הנדרשת לבטל שם פרי, אבל לא דין מצד עצמו.

וכן בפרינגל'ס וכדו' שעשו כעין צ'יפס מקמח תפ"א והיו אלו שרצו לומר שברכתם בפה"א מאחר שנראים כמו שאר כל הצ'יפס שברכתם ודאי בפה"א. ונ"ל שאת"ל משום דרך אכילתו אולי יש הצדקה לומר שמאחר שחזרו לדרך אכילתם גם ברכתם חוזר למקומו, אבל אם משום איבוד תורת פרי הלא מאחר שנתרסקו ונאבד מהם תורת פרי ונהפכו לחומר גלם ממקור צומח, אפ' אם החזירם לצורת תפ"א אין בכך כלום ואין תורת פרי חוזר וניעור. הגע עצמך, אילו עשה צורת תפ"ע מקמח תפ"א האם יברך עליו בפה"ע מחמת מראיתו כפרי העץ, הלא חומר הגלם הזה כעת אין לו יותר קשר עם תפ"א מאם תפ"ע.

ולכאורה מוכח שיש דברים שמודה בהם הרמב"ם שנאבד מהם תורת פרי לגמרי ואין בהם שום קשר למקורם, כמש"כ הרמב"ם (הל' ברכות פרק ג' הל' י') לעניין פת דוחן שברכתו שהכל. ונראה ליישב שמאחר שיש לפת שם חדש מעצמו אמרינן פנים חדשות באו לכאן ואין דנים אותו כקטניות מרוסקים אלא כ"פת". ולפ"ז נראה פשוט שה"ה נקניק סויה וכדו' אין מברכים עליו בפה"א אפ' לדעת הרמב"ם, ויתכן שאם בירך עליו בפה"א שלא יצא אפ' בדיעבד כמו מי פירות. ונלע"ד שגם מש"כ התה"ד שדבר שדרכו בכך נשאר בברכתו במקורית, יש לזה גבול. ואע"פ שכתב החת"ס שפת העשוי מקטניות היה

ברכתו בפה"א אילו היה רוב אכילת מין זה של קטניות בפת, אבל יש לחלק בנקניק סויה ולומר שבזה יודה החת"ם ותה"ד ויורו שאפ' אם רוב הסויה מיועד לדברים כאלו עדיין ברכתם שהכל, ועצ"ע.

נ.ב.

הפמ"ג (סי' ר"ח מ"ז ס"ק י"א) כתב שפת דוחן וקטניות ברכתו שהכל רק משום שאין דרך אכילתם בכך, ואילו היה דרך לעשות פת מהם היה ברכתם בפה"א, וכעין זה כתב **החת"ס** (שו"ת חלק או"ח סי' נ'). ולדברי **האור לציון** (חלק ב' כלל י"ד סי' ב') מה שהוא דרך עושהו כברכתו הראויה לא שייך אלא לדברי תה"ד ולא לדעת הרמב"ם. ומאחר שהרמב"ם הביא דין פת דוחן וקטניות לברך שהכל—ובאמת צע"ג למה יגרע מטרימא—נמצא לכאורה שפת קטניות במקום שהוא הדרך הוי ברכתו בפה"א לדעת תה"ד ושהכל לדעת הרמב"ם, ונהפוך הוא וצע"ג.